

درس هشتم: وزن شعر فارسی

وزن شعر: نظمی است که بر مبنای تعداد هجاها یعنی بر پایه چینش هماهنگ هجاهای کوتاه و بلند استوار است.

عروض: علمی که قواعد وزن شعر و طبقه بندی وزن ها را از جنبه نظری و علمی تعیین می کند.

واحد وزن شعر فارسی و در بسیاری از زبان های دیگر، **مصراع** است

خط عروضی: برای تعیین وزن شعر، می کوشیم شعر را همان طور که می خوانیم یا می شنویم، بنویسیم. این خط، خط عروضی نامیده می شود

در نوشتن شعر به خط عروضی، چند نکته را باید رعایت کرد:

(۱) حذف همزه در آغاز هجا (در صورتی که باعث درست خواندن شعر بشود)

مثل: طاعت آن : طاعتان // پیش آر: پیشار // دل انگیز : دلنگیز // در این جا : درین جا

طاعت آن نیست که بر خاک نهی پیشانی صدق پیش آر که اخلاص به پیشانی نیست (سعدی)

نکته: اگر همزه بعد از هجایی بیاید که نون ساکن بعد از مصوت بلند داشته باشد، حذف همزه معمولاً بی تاثیر است

و می توان آن را حذف نکرد: مثلاً: یادآوری = یا دا وری // خون از = خو نز // این انسان = ای نسان

(۲) **حروفی که تلفظ نمی شوند در خط عروضی حذف می شوند:** مثل: چه : چ // خویش : خیش

هر چه بر نفس خویش آپسندی نیز بر نفس دیگری مپسند

(۳) در خط عروضی باید حرکات (مصوت کوتاه) گذاشته شود مثل: " تو " : " تُ " // " دو " : " دُ " //

" واو " عطف یا ربط معمولاً به صورت " ضمه (ـ) " تلفظ می شود: من و او ← منْ او

مثل: ای چشم مْ چ را غِ آه لِ بی نِش // مَقْ صو دِ وُ جو دِ آ فَا رِ نِش

(۴) حرف مشدّد (تشدید دار) را دوبار می نویسیم: مثل: نقاش : نققاش // عزّت : عزّزت

پیر گفتا که چه عزّت زین به که نی ام بر در تو ، بالین نه (جامی)

تقطیع:

تقطیع: یعنی قطعه قطعه کردن شعر بعه ارکان عروضی و هجاها .

برای دستیابی به وزن یک بیت آن را به ارکان و سپس به هجاها تقسیم می کنیم .

در تقطیع به ارکان یک مصراع را به چند پاره (رکن) هماهنگ تقسیم می کنیم .

مرنجان دلم را که این مرغ وحشی ز بامی که برخاست ، مشکل نشیند . (طیب اصفهانی)

مَ رَنَ جان	دِ لَمَ را	کِ این مُرُ	غِ وَحَ شی
زِ با می	کِ بَرِ خا	سِت مُش کِل	نِ شی نَد

پس از مشخص شدن ارکان ، هجاهای شعر را به دقت جدا و مرز هر هجا را با خط عمودی کوتاهی مشخص کنید .

نکته: در مواردی این پاره ها هماهنگ نیستند در سال آینده یا ارکان نامنظم آشنا خواهید شد .

تقطیع هجایی: مشخص کردن هجاهای شعر (کوتاه، بلند و کشیده) است.

مراحل انجام تقطیع عبارتند از :

- ۱) جداکردن هجاهای شعر(گذاشتن حرکت (مصوت های کوتاه)و نوشتن هجاها بر اساس خط عروضی فراموش نشود)
- ۲) قرار دادن خط عمودی بین هجا
- ۳)نوشتن علامت هر هجا در زیر آن

یادآوری :

- ۱) مصوّت کوتاه(حرکات) و حروف، یک واج هستند .
- ۲)مصوّت بلند دو برابر مصوّت کوتاه است، پس دو واج است
- ۳) مصوّت بلند قبل از **ن ساکن** قرار بگیرد معادل یک مصوّت کوتاه است : **جان: - // خون :-**
- ۴)مصوت بلند در اول هر هجا معادل سه واج است : **آمد: - + -**
- ۲) هر هجای کشیده به یک هجای بلند و یک هجای کوتاه تقسیم می شود: **دست(-U) = دَس(-)ات (u)**
- ۳)علامت هجای پایان مصراع همیشه بلند (-) است **(چه کوتاه، چه بلند و چه کشیده باشد)**

خودارزیابی ۷۱

۱- نام و نام خانوادگی خود را با خط عروضی بنویسید *مثلا: مَمَر فَواسِتاَر : مُمَمَرِ فاسِتاَر*

۲- هجاهای بیت زیر مشخص کنید

مرّوت نباشد برفاّتاده زور
 مَرّوْت نَباشد بَرِفاّتاَدَه زور

مُرّو ت نَباشد بَرِفاّتاَدَه زور
 م - U - - U - - U - - U

بَرَد مرغ دُون، دانه از پیش مور (سعدی)
 بَرَد مرغ دُون، دانه از پیش مور

بَر د مر غ دُون دا نِ اَز پیـ شِ مور
 - U - - U - - U - - U

۳- واژه های زیر را با خط عروضی بنویسید و مرز هر کدام از واژه ها را که بیش از یک هجا دارد مشخص کنید.
 رهایی، لانه، خویشتن شناسی، محبت، دلنوازان، نیکو، خواهش، رهرو، بزرگراه، بنفشه، ملالت، التماس، خود، سفینه، چون، پشتوانه، مجموعه، روزنه، خواستن، مؤذن، کاشته، راهوار.

رَها یی بُ زرگ راه پُشتِ تِ وا ن لا ن
 - - U U - U - U - U - U U -

بَ نَف شِ مَچِ مو ع خیشِ تنِ شِ نا سی
 U - U U - - - - U - U -

مَ لا لَت رَوُّ زَ نِ خا هِشِ راهِ وا ر
 - - U U U - - - U - U -

مُ حُب بت اِل تِ ما س خاسِ تَن
 - - U U - U - - U -

دل نَ وا زان رَه رُو مَ ءَ ذُن
 - U - - - - - U

نی کو سَ فی نِ کاش تِ
 - - U - U U U -

۴- واژه های زیر را یک بار با همزه یک بار دیگر با حذف همزه و بخوانید و به خطّ عروضی بنویسید
 سرآمد (- - -) (U - -) دل انگیز (U - - -) (U - - U)
 جنگ آور (- - U) (- - -) شب آهنگ (U - - -) (U - - U)
 شیرافکن (- - U) (- - -) دارآباد (U - - U) (U - - -)

۵- ابیات زیر را درست بخوانید و با خطّ عروضی بنویسید. سپس مرز هجاها را مشخص کنید و زیر هر هجا علامت آن را بگذارید.

با من بگو تا کیستی، مهری بگو، ماهی بگو خوابی خیالی چیستی، اشکی بگو آهی بگو (اوستا)

با من بگو تا کیستی مه ری بگو ما هی بگو
 - U - - - U - - - U - - - U - - -
 خا بی خ یا لی چیستی کی بگو آ هی بگو
 - U - - - U - - - U - - - U - - -

بر سر آنم که گرز دست برآید دست به کاری زخم که غصّه سرآید (حافظ)

بَر سَرِ آنَمِ کِه گَرزِ دَسْتِ بَرِ رَا یَدِ
 - U - - - U - U - U - U - - U -
 دَس/ا تِ بَرِ کَا رِی زِ آنَمِ کِه غُصَّه صِ سَرِ رَا یَدِ
 - U - - - U - U - U - U - - U -

۶- تقطیع هجایی ابیات زیر را انجام دهید

کی رفته ای ز دل که تمنا کنم تو را کی بوده ای نهفته که پیدا کنم تو را
 کی رف تِ ای زِ دل کِ تِ من نا ک نم تِ را کی بو دِ ای نِ هف تِ کِ پی دا ک نم تِ را
 آینه ار نقش تو بنمود راست خود شکن آینه شکستن خطاست

آ ی نِ ا ر ن ق شِ تِ ب ن مود راست
 خُد شِ ک نا بی نِ ش ک س ت ن خ طاست

اگر کاری کنی مزدی ستانی چو بیکاری، یقین بی مزد مانی

ا گر کا ری ک نی مز دی س تا نی
 چُ بی کا ری ی قین بی مزد ما نی